

Szabályok az iskolában

Magatartáskezelés,
fegyelem,
biztonságos tanulási környezet

Szabályok az iskolában

Magatartáskezelés,
fegyelem,
biztonságos tanulási környezet

Szabad Iskolákért Alapítvány, 2010

A könyv

K. Brady – M.B. Forton – D. Porter – Ch. Wood: **Rules in School** (részletek) (Fordította: Czike Sándor)

Bill Rogers: **Classroom Behaviour** (2., 3., 5., 6., 7., 8. fejezet) (Fordította: Vajnai Viktória)

művei alapján, a művek kiadóinak engedélyével készült.

Adaptálta és alkotó-szerkesztette:

Fehér Márta

Szakmai lektor:

dr. Czike Bernadett

Nyelvi lektor, nyomdai előkészítés:

Aula.info

A borítót Pattantyus Miklós tervezte

© 2010, Bill Rogers, K. Brady, M.B. Forton, D. Porter, Ch. Wood

© 2010, Fehér Márta

Hungarian translation © 2010, Czike Sándor, Vajnai Viktória

© 2010, Szabad Iskolákért Alapítvány

SZIA-könyvek sorozat, Budapest, 2010

Sorozatszerkesztő:

dr. Czike Bernadett

A könyv megrendelhető és megvehető

a Szabad Iskolákért Alapítványnál

1111 Budapest, Budafoki út 17/a-c fszt. 1.

Telefon: (06-1) 297-1241

www.kooperativ.hu

Tartalom

A kiadó előszava	9	Modellezés és gyakorlás, amíg a mindennapos feladatok végrehajtása automatikussá nem válik	25
A szerkesztő előszava	10	Egy példa: az osztály csendben vonul a folyosón	26
Bevezetés – kinek a szabályai?	12	Közös szabályalkotás	27
Mire vállalkozik ez a könyv?.....	12	Magatartás-szerződés	27
A szabályok képviselőit és a fegyelmet fenntartásának két jól ismert módja	13	Az osztályegyezmény: a magatartás-szerződés létrehozásának lépései	27
Egyre nehezedő kihívások.....	16	Közös jogaink	28
Tanári magabiztosság és tekintély.....	16	Kötelességeink a jogainkból fakadnak.....	28
Nem csak személyiség kérdése	16	A tanár személyes viszonya a szabályokhoz	28
Új osztály, új tanév: a magatartás-kezelés alapozó szakasza	18	A szabályok ismertetése a diákokkal	29
„A szokások tulajdonságokká válnak” (Ovidius)	18	Milyen eredmények várhatók a gyerekekkel közösen alkotott szabályok bevezetésétől?	29
A diákok aggodalmai.....	18	A közös szabályalkotás előkészítése az osztályban	29
Az első találkozás a diákokkal.....	19	Bízunk a diákokban, hogy felismerik a szabályok szükségességét	30
Első találkozás a nehezen kezelhető, „rossz hírű” osztállyal.....	19	Világítsunk rá az iskolai munka és a szabályok összefüggéseire	30
A diákok nevének megtanulása és használata.....	21	A vágyak és a tervek megfogalmazása.....	30
Ültetés és csoportalkotás	21	Mi van akkor, ha egy diáknak nincs sem vágya, sem terve?.....	31
Ha nem működik az ülésrend.....	22	Ugyanaz – más megfogalmazásban... ..	31
Mindenekelőtt: a nyugalom és rend megteremtése az osztályban.....	22	Ha a gyerek rövidebb távon gondolkodik	31
A csendjel bevezetése	23	Hogyan tervezhetnek a nagyobb gyerekek? ...	31
Csendjel vizuális jelzéssel, például a kéz felemelésével	23	Szülői elvárások.....	31
Csendjel hangjelzéssel, például csengettyűvel	23	A szülő jobb szakértője saját gyerekének, mint a tanár	32
Csendjel erősebb hangjelzéssel a szabadban, például sípjellel.....	24	Hozzuk létre a szabályok első változatának listáját!	32
A csendjel használatának gyakorlása.....	24	Segítsük a diákokat abban, hogy pozitívan fogalmazzák meg a szabályokat!.....	32
Az osztályban zajló megbeszélések, beszélgetések szabályai.....	24	Sok szabályból kevés szabályt!	33
Minden nap beszélgetőkörrel kezdődik	24	Osztályszabályok.....	34
A naponta, rutinszerűen ismétlődő iskolai feladatok gyakorlása	25		

Beszélgetés arról, hogy mit jelent az alapszabály	34	Minden szavunk legyen egyszerű és világos	47
Beszélgetés arról, hogy milyen hatása van annak, ha betartjuk a szabályokat	34	Alacsony beavatkozási szintet használjunk....	47
Beszélgetés arról, hogy melyik szabályt nehéz betartani.....	35	Legyünk kemények, ha szükség van rá.....	48
Hogyan segíthetik egymást a gyerekek a szabályok betartásában?.....	36	Ne agresszíven, hanem asszertíven	48
A szabályok közreadása, életbe léptetése.....	36	A munkakapcsolat helyreállítása.....	48
Szabályok – működés közben	37	Ne tegyünk fel álkérdést, ha utasítani akarunk	48
Életre kelnek a szabályok.....	37	Várjuk el a legjobbat	49
Vizuális emlékeztetés a rutinokra és a szabályokra	37	Felkérés együttműködésre.....	49
Működő szabályok – első sikerek.....	38	Legyünk őszinték.....	49
A szabályok gyakorlásának stratégiája	38	Mindig őrizzük meg a humorérzékünket	50
Különbség a modellezés és a szerepjáték között.....	38	A tanári nyelvhasználat fejlesztése.....	50
A mindennapi viselkedésmód modellje	39	A fegyelem fenntartása	51
A modellezés lépései.....	39	A diákok lecsendesítése az osztályterem kívül az óra előtt	51
Első példa: egymásra figyelés (2. osztály)	40	Az óra első három perce	51
Második példa: valaki elkésik (7. osztály)	41	Késők.....	52
Rögtönzés a modellezésben.....	42	Az osztály figyelmének irányítása.....	53
A szabályok konszolidációja és fenntartása	42	A figyelem verbális irányítása	53
A tanár állandó modell, a diákok mindig figyelik	43	A tanár mozgása.....	54
A szabályok és az osztályközösség	43	A figyelem irányításának non-verbális jelzései.....	54
Amikor új tanuló érkezik tanév közben az osztályba.....	43	Szemkontaktus	54
A magatartás-kezelés és a fegyelem fenntartásának nyelvezete.....	44	A vizuális típusú diákok figyelmének fenntartása	55
Csak semmi formalitás!.....	44	A csoport figyelmének újra fókuszálása	55
A tanár nyelvhasználatának ereje.....	45	A zavaró magatartás kezelése az órán	56
A három E: erősítő, emlékeztető, eligazító nyelvhasználat	45	A magatartás-kezelés és a fegyelmelés módszerei.....	56
Az erősítő nyelvhasználat	45	Ha diákok közbekiabálnak, beszélnek vagy beszélgetnek.....	56
Az emlékeztető nyelvhasználat	45	Tudatos figyelmen kívül hagyás	57
Az eligazító nyelvhasználat.....	46	Taktikai szünet.....	58
A dicséret és biztatás közti különbség	46	Non-verbális emlékeztetés	58
Nyelvhasználati tanácsok	47	Vonatköztetés (leíró jelzés).....	58
Legyünk természetesekek, ne manipuláljunk ...	47	Követési idő	58
Figyeljünk az apró dolgokra is	47	Magatartási utasítás.....	58
		Emlékeztetés a szabályra.....	58
		Felvezetés.....	58
		Elterelés	58

Konkrét kérdések	59	A figyelemzavar	84
Irányított „választás”	59	A figyelemzavaros diákok segítése	85
„Választás” és következmény	59	Figyelemfelhívó, provokatív viselkedés	86
Leállítás, részleges egyetértés, újráfókuszálás	59	Mi a diák célja magatartásával?	89
Részleges egyetértés	60	Nehezen kezelhető, érzelmi, magatartási nehézségekkel küszködő gyerekek tanítása	91
Asszertív megjegyzés, felszólítás, utasítás	60	Eset-szupervízió	92
Utasítások	60	Az egyéni magatartási terv kidolgozásának fő elemei	93
Az órai tevékenységek közötti átmenetek (munkaformaváltás)	61	Helytelen vagy „csúnya” beszéd és káromkodás	96
A zajszint	61	A káromkodás mint szófordulat	98
A tanár hangja	62	Az indulatok kezelése	100
A partneri hang megtanítása kicsiknek (5–7 éveseknek)	62	Történet a düh kezeléséről	100
A zajmérő	63	Magunk és mások frusztrációja, dühe	101
Visszajelzés	63	Saját dühünk megértése	101
Tanári segítség kérése önálló munka közben	64	„Kijöttem a sodromból”	102
Az óra lezárása	65	Hogyan fejezzük ki dühünket?	104
A szabályszegés, a fegyelem megsértésének következményei	67	Dühös, kiborult diákok	105
A szabályszegés háttere	67	Agresszív diákok	106
Mit kérdezzünk magunktól, amikor tanítványaink fegyelmezetlenek, megsértik a szabályokat?	67	Frusztrált, dühös, agresszív szülők	107
A magatartás következményei (büntetés?)	67	Amikor a dolgok nehezen mennek: nehéz osztály, nehéz idők – a pedagógusok közti kollegiális támogatás lehetőségei	110
A büntetés és a magatartás következménye közti különbségek	69	Nehéz osztály, küszködő tanárok	110
A következmények alkalmazása	69	A segítség felajánlásának nehézségei	110
Lehiggadási idő	71	„Nekem semmi problémám sincs ezzel a...”	111
Késleltetett következmények	73	Kollegiális támogatás: stresszkezelés és a nehézségekkel való megbirkózás	111
Órán kívüli, négyszemközti beszélgetés a diákokkal	75	A strukturált kollegiális támogatás	112
Ha a diák nem akar maradni óra után	77	Kollegiális akcióterv kidolgozása nehezen kezelhető osztály esetén	113
Visszatartás (az iskolában töltött idő meghosszabbítása)	78	Megbeszélés az osztályban a fegyelmi helyzetről kolléga támogatásával	114
A diákok külseje: ruházat, ékszerek	80	Kollegiális segítség súlyos fegyelemsértés esetén	115
Iskolai problémák megoldása a szülők bevonásával	81	Zaklatás, megfélemlítés az iskolában és a probléma kezelése	117
Nehezen kezelhető, magatartási nehézségekkel küzdő gyerekek	84	Felelősségre vonás konferencia-módszerrel	119
Vitatkozó és provokáló magatartás	84	A kollegiális támogatás más területei	121

Új tanár az iskolában.....	121	Célkitűzés	124
Kezdő tanár.....	121	Visszajelzés	124
Helyettesítő tanár.....	122	Elválás.....	124
A mentorálás mint választható lehetőség.....	122	A kollegiális támogatás működtetése.....	125
Panaszkodás: a tanár frusztrációjának és gondjainak meghallgatása	123	Szükségletelemzés és kollegiális támogatás	126
A mentorálás folyamata.....	123	Hivatkozott irodalom	127
A probléma elemzése.....	124		

A kiadó előszava

Ez a könyv ismét új témát hoz a hazai pedagógiai szakirodalomba. A SZIA-könyvek sorozat szerkesztésekor mindig két szempont érvényesül. Egyrészt az, hogy olyan témával foglalkozzunk, amelyről nincs vagy kevés hazai szakirodalom áll rendelkezésre, másrészt, hogy mindezt olyan kiadványokkal tegyük, amelyek segítségével a tanítók, tanárok hétköznapi gyakorlatukban tudnak boldogulni. Ilyen könyv volt Spencer Kagan *Kooperatív tanulás* című könyve (melynek első kiadását az Önkonet kiadó az Alapítvány szakmai közreműködésével hozta létre), ilyen Diane Heacox *Differenciálás a tanításban, tanulásban* és ilyen Kristen Nicholson-Nelson *A többszörös intelligencia* című könyve is.

A *Szabályok az iskolában* című kiadványunk azonban fontos jellemzőkben különbözik is az eddiektől. Ez a könyv olyan átfogó – a pedagógus munkáját minden pillanatban befolyásoló – témát dolgoz fel, mely nem egyszerűen egy tanulás-szervezési eljárás, hanem a nevelés állandó, kikerülhetetlen velejárója. Két külföldi kiadványra épül: Kathryn Brady, Mary Beth Forton, Deborah Porter, Chip Wood: *Szabályok az iskolában*, valamint Bill Rogers: *Osztálytermi viselkedés* című könyvére. E két könyvnek erősen tömörített, adaptált és szerkesztett változata. Koherenciája merőben új, s ez az adaptáló alkotó szerkesztő, Fehér Márta érdeme.

A téma megközelítése személyközpontú, a szabályokat mint a társadalmi együttélés nélkülözhetetlen velejáróit értelmezi, fontosnak tartja, hogy a diákok részt vegyenek azok kialakításában, valamint azt is, hogy belsővé tegyék őket.

Sok-sok részletre tér ki a könyv, igen aprólékosan elemzi az osztályteremben előforduló különböző helyzeteket, problémás eseteket, nehezen kezelhető viselkedési formákat.

Egyaránt elemzi a pedagógus életében nap mint nap előforduló konfliktushelyzeteket és a ritkán, de mégis lehetséges szélsőséges eseteket, és szá-

mos elképzelhető, az író saját tapasztalatai alapján működő megoldást is ad.

Olvasni nem mindig üdítő, hiszen a könyv az iskolai együttélés nehéz eseteit, körülményeit taglalja. Arra vállalkozik, hogy szembenéz a nehéz helyzetekkel, leírja azokat, és konkrét megoldásokat kínál. Természetesen minden tanító és tanár saját munkája lesz majd, hogy az olvasottakat önmagán átszűrje, feldolgozza, és kiválassza belőlük azt, ami számára hasznos és megvalósítható. Ez a munka elkerülhetetlen.

A könyv is kiemeli, hogy kész receptek nincsenek, csak egyfajta hozzáállás, egyfajta felfogás, és az ahhoz kapcsolódó példák leírhatók. Ha a pedagógusok elgondolkodnak a könyvben kínált javaslatok bármelyikén, már közelebb kerültek ahhoz, hogy a csoportjukban lévő magatartási nehézségekkel szembenézzenek, elemezzék, majd megoldják azokat.

A könyvben Magyarországon nem vagy nehezen alkalmazott magatartáskezelési módszerek is vannak (például kiküldés). Ennek ellenére érdemes ezeket is tanulmányozni és céljuknak megfelelően megtalálni a hazai, itthon is jogszerűen kivitelezhető megoldásokat.

Az utolsó fejezet (Kollegiális támogatás) pedig olyan fontos aspektusra hívja fel a figyelmet – a tanárok iskolai együttműködésére –, mely nálunk kevésbé hangsúlyos, de amely nélkül egy modern iskola elképzelhetetlen.

Ajánlom ezt a könyvet minden elkötelezett, jó szándékú pedagógusnak, aki be meri magának vallani, hogy olykor bizony nehéz problémái vannak az osztályával vagy egyes diákokkal, s aki nem szégyell ezekben az esetekben segítséget kérni és elfogadni.

Czike Bernadett

dr. Czike Bernadett,
a SZIA-könyvek sorozatszerkesztője

A szerkesztő előszava

Húsz évvel ezelőtt a Közgazdasági Politechnikum Gimnázium és Szakközépiskola egyik alapító tanára voltam, ma is ott tanítok.

Iskolánk a kezdetektől fogva alternatív, saját élményű tanulást támogató pedagógiai módszereket alkalmaz. Gyakorló pedagógusként kerültem a Politechnikumba, ott kezdtem el ismerkedni az akkor mindenkinek új módszerekkel, miközben szakmai szemléletem is alapvetően megváltozott. Az évek múlásával egyre fontosabbá vált számomra a pedagógusok, diákok, szülők kapcsolatrendszere, együttműködésük minősége.

Egyre biztosabb vagyok abban, hogy – a nekem is nagyon fontos – személyközpontú pedagógia lényege, hogy az iskola fenti szereplői biztonságban érezzék magukat, megkapják az őket megillető bizalmat és tiszteletet, érzékenyen kezelt, valódi partneri kapcsolatban élhessenek egymással. Csak ilyen iskolai környezetben képzelhető el, hogy a tanárok és a diákok a tőlük telhető legjobb teljesítményt nyújtsák, harmonikus közösséget alkotásnak, és közben személyes igényeik és elvárásaik is teljesüljenek.

A biztonságos iskolai környezet, a megfelelő munkaléggör biztosítása elsősorban a pedagógus feladata. A tanári munkában a gyerekek magatartásának kezelése, a fegyelem megteremtése és fenntartása talán a legnehezebb terület.

Az elmúlt években az ország számos iskolájában megfordultam, olyan helyeken, ahol különböző korú, helyzetű, adottságú gyerekeket tanítanak különböző módszerekkel és szemlélettel. Azonban az összes oktatási intézményben közös, szinte megoldhatatlan problémaként merültek fel a gyerekek súlyos magatartási zavarai, a szabályszegések és fegyelemsértések, a terjedő iskolai agresszió.

Gyakorlott tanárként sem ismeretlen érzés a tehetetlenség az osztályban. Mindennapos ta-

pasztalat, hogy nem működnek a korábban jól funkcionáló, bejáratott megoldások. Az iskolai házirendből és helyi szokásokból kialakított keretek sok ponton meggyengültek, szétszúrtak, nem szolgálják a tanuláshoz szükséges együttműködés harmonikus feltételeit, sokszor ellenállást váltanak ki diákból, tanárból egyaránt. Az iskolai kapcsolatok, a kommunikáció, a viselkedési formák túlzottan statikusak, a hagyomány és a szokások által szabályozottak, nem alkalmazkodnak kellőképpen ahhoz a tényhez, hogy életünk egyik legfőbb jellemzője a változékonyság. Változnak a tanárok, változnak a gyerekek, és alig feldolgozható gyorsasággal változik az egész világ, a környezet is.

Mindezek mellett azok az örök iskolai kérdések is ott vannak, amelyek racionálisan nem mindig válaszolhatók meg maradéktalanul, de állandóan élénk kerülnek. Hogyan lehetséges, hogy némely nehezen kezelhető gyerek egyes tanároknál kiválóan működik? Mitől nehéz egy osztály? Miért van az, hogy miután egy osztályban nagy erőfeszítések árán elrendeződött a helyzet, egyik pillanatról a másikra összeomlik minden, lehet előről kezdeni.

Ezt a könyvet amerikai és angol szerzők: K. Brady – M.B. Forton – D. Porter – Ch. Wood: *Rules in School* és Bill Rogers: *Classroom Behaviour* műveinek részletei alapján, a magyar iskolai élet és diákok ismeretében, a pedagógusok igényeinek megfelelően adaptáltam és szerkesztettem. Elsősorban azt tartottam szem előtt, hogy melyek azok a magatartáskezeléssel, fegyelmezéssel, iskolai légkörrel kapcsolatos jellegzetes problémák, amelyek tapasztalataim szerint leginkább nehezítik a tanítást, tanulást.

A *Szabályok az iskolában* című könyv lépésekre lebontható módszereket, eljárásokat ajánl a fenti kérdések megoldására. Olvasható „egyben”, pedagógiai szakkönyvként, de kézikönyvként is, egy-egy probléma megoldását keresve.

A kötet azonnal hasznosítható ötleteket is tartalmaz (az osztály lecsendesítésének praktikái, a figyelem fenntartásának lépései); világosan leírt eljárásokat (közös szabályalkotás és a szabályszegés következményei); nehéz pedagógiai helyzetek kezelésére vonatkozó javaslatokat (az indulatok kezelése, agresszív diákok és szülők, káromkodás, erőszak, első találkozás a „nehéz” osztállyal); valamint olyan fejezeteket is, amelyek pedagógusi szemléletünket, magatartásunkat formálhatják (a magatartáskezelés nyelvezete, kollegiális támogatás a tanárok között).

Tanári munkánk alapkövetelményei közé tartozik szakmai szemléletünk, attitűdünk tudatos alakítása, önismeretünk fejlesztése, mentális állapotunk karbantartása. Ez a könyv mindehhez számos és sokféle gyakorlati segítséget nyújt. Legfontosabb üzenetének azt tartom, hogy még a nehéz pedagógiai helyzetekből is ki lehet jól kerülni, tanári hitelességet lehet építeni, biztonságot lehet nyerni. A szakmai tudásnak és tudatosságnak állandóan fejlődnie kell ahhoz, hogy biztos alapjául szolgáljon a tanári munkában nélkülözhetetlen intuíciónak.

Fehér Márta

Fehér Márta

Bevezetés – kinek a szabályai?

Mire vállalkozik ez a könyv?

Sok általános iskolás diák szerint a szabályok rossz-szak, ellentmondásosak, az esetek többségében nem többek, mint parancsok, amelyek csak arra jók, hogy megakadályozzák, amit a gyerek tenni szeretne. Ezek általában olyan szabályok, amelyeket a pedagógus alkotott meg és hirdetett ki az első tanítási napon megbeszélés, vita vagy értelmezés nélkül. Az elvárás világos: nincs más dolgod, mint követni a szabályokat.

Elképzelhető, hogy a szabályok ilyen típusú megközelítése hozzájárul az osztály fegyelmének megalapozásához, ugyanakkor nem nyújt segítséget a gyerekeknek abban, hogy kifejlesszék magukban az önfegyelmet, vagy megértsék, miként válhatnak egy demokratikus közösség tagjává. A diákokra erőszakolt szabályok feszültségeket keltenek, vak engedelmességre szoktatnak, állandó harcot eredményeznek a felnőttek és gyerekek között az iskolában.

Ez a könyv a fentiekől eltérő hozzáállást ajánl az iskolai szabályokhoz. Meggyőződésünk szerint a fegyelem, önfegyelem éppen úgy „tanítható”, mint az írás, olvasás, számolás. A diákok úgy tudják megtanulni a megfelelő viselkedésformákat, ha aktívan részt vállalnak az elsajátítás erőfeszítéseiből, és megküzdnek azért, hogy kifejlesszék saját felelősségtudatukat.

Az iskolai szabályokról vallott – fentiekhez hasonló – nézetek nem ismeretlenek a pedagógiában. Több mint húsz éve elterjedt az USA-ban az „együttműködő osztály” pedagógiai rendszere és működtetése.

Milyen az együttműködő osztály?

- ◆ Nyugodt, rendezett és zavartalan környezetet biztosít a tanuláshoz.

- ◆ Elősegíti az iskolai kötelességtudat és a rendszabályok megbecsülését.
- ◆ Segíti a tanulók önuralmának és önfegyelmének fejlődését.
- ◆ A diákokat felelősségvállalásra készíteti, a demokratikus társadalom együttműködő, aktív tagjává neveli.
- ◆ Elősegíti az egymást tisztelő, jóindulatú, egészséges tanár–diák kapcsolatot.

Az ilyen osztályban és iskolában már a tanév első néhány hete alatt kialakul az együttműködés a pedagógus és a diákok között. A tanulók nem egyszerűen külső kontrollok által irányított szabálytartókká válnak, hanem közös tevékenységek által felismerik a szabályoknak a demokratikus társadalomban betöltött szerepét.

Természetesen mindig lesznek időszakok, amikor a diákok nem követik szívesen a szabályokat, vagy megszegik azokat, de abban az iskolában, ahol a gyerekekkel közösen történt a szabályalkotás, ott a szabályokra mindig pozitívan fognak tekinteni a diákok, mert megértik, hogy a szabályok biztonságot nyújtanak számukra, és segítik őket kitűzött céljaik elérésében.

Egy harmadik osztályos tanuló véleménye szerint „az iskolai szabályok azért jók, mert biztonságban tartják a kisebbeket, és segítik őket a tanulásban. Én azért örülök neki, hogy az én iskolámban nincs sok szabály. Éppen csak néhány, de azok jók.”

Ebben a könyvben lépésről lépésre nyomon követhető egy olyan alkotási folyamat, amelynek során a gyerekekkel együtt gondolkodva születik meg az a bizonyos „néhány jó szabály”; láthatjuk a szabályalkalmazás gyakoroltatását, mindennapi használatát, a fegyelem és a megfelelő munkakör fenntartásának számos technikáját; megtud-

juk, mi történik, ha sérül a szabálytartás, fegyelem, milyen eljárások ajánlhatók, ha a gyerekek fegyelmezetlenül viselkednek, zavarják a közös munkát.

A szabályok képviselőinek és a fegyelem fenntartásának két jól ismert módja

Azért, hogy könyvünk mondandóját még jobban érzékelhetővé tegyük, idézzük fel azt a kétfajta tanári hozzáállást, amelyekkel leggyakrabban találkozni az iskolában.

1. Autokrata (önkényuralmi) hozzáállás: „Mert én azt mondtam!”

Sokan közülünk már családi örökségként kaptuk ezt a hozzáállást. Gyermekkorunk és iskolaéveink szabályai így hangzottak:

Ne rohangálj a teremben (folyosón)!
 Ne csapkodj!
 Ne lökdösődj!
 Maradj a helyeden!
 Kézfeltartással jelezd, ha szólni szeretnél!
 Ne szólj közbe!
 Ne firkáld össze a padod!
 Ne beszéljess!

Ezeket a szabályokat jellemzően negatívan fogalmazzák meg. Jutalmat ígérnek a szabályok betartóinak, például annak, aki nyugodt, csendes, rendesen áll a sorban. Az elvárások már az első tanítási napon megjelennek, és kevés gyerek tesz fel kérdést velük kapcsolatban. Nem fontos, hogy a diákok megértsék a szabályokat, csak az, hogy kövessék az előírásokat.

Ha valaki megsérti a szabályokat, akkor tudnia kell, hogy tettéért valamiféle büntetés jár. A pedagógus rá fog kiabálni, vagy a sarokban kell ülnie tíz percet, esetleg le kell írnia százszor: „Nem firkálok össze a padomat!”; még az is előfordulhat, hogy jelentkeznie kell az igazgatói irodában.

A fenti szabályok azt az álláspontot tükrözik, hogy ha nem lennének, akkor semmiféle gátja sem lenne a gyerekek természetes megnyilvánulásainak, és ez bármelyik pillanatban teljes káoszt idézhet elő. Ennek a megközelítésnek a magyarázata abban a feltételezésben rejlik, hogy a tanulók eleve nem képesek rá, hogy együttműködjenek társaikkal, vagy hogy tisztelettel közeledjenek egymáshoz. Természetből fogva engedetlenek és meggondolatlanok, nagyobb részük az önuralomra is képtelen. A pedagógus felelőssége, hogy semlegesítse mindezeket a negatívumokat.

Sok gyerek jól alkalmazkodik az autokrata felfogáshoz, de bizonytalan is: mi lesz, ha megváltozik a helyzet? Mások a szabályok és a tanár ellehetetlenítésének mestereivé válnak, és remek cirkuszokat produkálnak. Vannak olyanok is, akik teljesen elzárkóznak és érzéketlenné válnak a szabályok iránt, vagy éppen a másik végletbe esve, szembeszegülők lesznek. Előfordulhat az is, hogy a gyermek olyan erősen kezd függeni a felnőttektől, hogy elvesznek az önálló gondolatai.

Az eredmény egy működőnek látszó osztály lenne, de milyen áron? A megfélemlítéssel és szigorú büntetéssel fenntartott fegyelem eredménye valójában erős, határozott vezetetség, ami azonban nem segíti az önuralom megtanulását. Csekély eredmény mellett inkább aggodalmat, bosszúságot és haragot szül. Míg az osztály kívülről nézve nyugodtnak és fegyelmeztnek látszik, addig az egyes tanulók gyakran megalázottak, félnek, sértettek, ami aligha optimális állapot a tanulásra.

2. Az engedékeny (elnéző) hozzáállás: „Kérem szépen, lennél szíves most együttműködni velem, ha lehetne kérnem?...”

Ez a másik, szélsőséges hozzáállás, amikor a szabályoknak és a fegyelemnek nincsenek világosan tudható keretei. A szabályok könnyedén megszeghetők és eltörölhetők vagy hajlítgathatók és kiforgathatók. Hiába rakják ki a gon-

dosan megfogalmazott szabályokat a tanterem legjobban látható helyére, ha minden diák tudja, hogy semmi következménye nincs megszegésüknek, és senki sem erőlteti betartásukat.

A tanár tudomásul veszi a szabályszegéseket vagy a szabályok félremagyarázását, és minden alkalommal újabb próbálkozási lehetőséget ad. A tanulók gyorsan megtanulják a helyzettel való visszaélés lehetőségeit: „Nem is úgy gondoltam, amit csináltam” vagy „Tessék már adni nekem egy újabb lehetőséget” – és ez csaknem minden alkalommal kihúzza a csávából a szabályszegőt, törli a felelősségét.

A pedagógusok egy része azért viselkedik így, mert azt hiszi, hogy az a legfontosabb, hogy diákjai szeressék őt. Az ilyen tanárok kifejezetten félnek attól, hogy tanítványaikkal szemben hátrózottan és következetesen lépjenek fel, mert úgy gondolják, hogy akkor túl szigorúnak tartanák őket. Esetleg azt is gondolják, hogy a tanulók viselkedésmódjának befolyásolására a legjobb módszer a nemkívánatos cselekmények elnézése és a kívánatosak megerősítése. Elképzelhető, hogy a túl engedékeny pedagógusoknak sok negatív tapasztalatuk van az autokrata magatartás-kezeléssel kapcsolatban, és nem kívánnak újabb fájdalmas tapasztalatokat szerezni.

Bármi is húzódik a túlzottan elnéző hozzáállás háttérében, számos problémához vezet. Az osztályban gyorsan elterjednek az apróbb zavarok, és jelentős, nehezen megoldható feladatokká nőnek: durvaság, szándékos bosszantás, ellen-

őrizhetetlen gúnyolódás. Mindezek pedig sok gyerekekben fizikailag és lelkileg a bizonytalanság érzetét keltik. Az ilyen osztályok tanulói éppen olyan függőséget, félelmet, feszültséget érezhetnek, amilyen az autokrata hozzáállással irányított osztályban alakul ki. A pontosan kijelölt határok és a szervezethez hiányában a gyerekek bizonytalanok. Azt gondolhatnánk, hogy határok és felnőtt felügyelet nélkül a gyerekek szabadnak érzik magukat, de éppen ellenkezőleg: a felnőtt vezető hiánya feszültséget kelt bennük. Folyamatosan azt puhatolják, mi az, amit még megtehetnek, és mi az, amit már nem.

A pedagógusoknak nagyon kevés lehetőségük van arra, hogy beavatkozzanak az így szocializált osztályok életébe. Ha mégis tenni akarnak valamit éppen az osztály érdekében, akkor gyakran „hízélgéshez” vagy „megvesztegetéshez” kell folyamodniuk, hogy megpróbálják meggyőzni a tanulókat a saját érdekükben történő együttműködés szükségességéről.

Vannak pedagógusok – sokan közülük pályakezdők, és semmiféle gyakorlatuk sincs az osztályban zajló folyamatok irányításában –, akiknek viselkedésére hol az autokrata, hol az engedékeny hozzáállás szélsőséges megnyilvánulásai a jellemzőek. Ez talán a legrosszabb formája a magatartás-kezelésnek: a kiszámíthatatlanság és a következetlenség káoszt eredményez, ami diáknak és pedagógusnak egyaránt frusztrációt jelent.